

Prikazi knjiga

Damir Kalogjera

JEDNI GRIJEŠE, DRUGI ISPRAVLJAJU, A ENGLESKI TEČE DALJE

The Spoken Word, a BBC Guide, British Broadcasting Corporation 1981, 38 str.

Kad se prisjetimo koliko su nas puta Englezi ispravili dok smo govorili njihovim jezikom, pravi je osvetnički užitek imati pred sobom još jedan popis izgovora riječi, izbora riječi i sintaktičkih struktura koji navodno nisu dobri i gdje se lingvistički naični izvorni govornik može lako uloviti in flagranti. Toliko o ovoj knjižici sa stanovišta ljudske zlobe. Međutim, ako je gledamo s lingvističkog, primijenjenolingvističkog i sociolingvističkog stajališta stvari više nisu jednostavne i isključivo zabavne. Javlja se niz pitanja na koja bi trebalo dati nekakav odgovor i niz uglova pod kojima ovu knjižicu moramo ocjenjivati.

Uvodno ćemo napomenuti da ovo nije jezični savjetnik za strance, već za izvorne govornike, zapravo za spikere radija, a o prirodi razlike u pogreškama između ove dvije kategorije dosta je pisano.¹ Ipak ćemo nešto reći o ovom savjetniku s gledišta stranog angliste.

Njegov nastanak vezan je uz neku vrstu panike u koju su bili uvučeni povjerenici koji upravljaju Britanskim radiom (BBC) kad im je s nekih utjecajnih strana bilo prigovoreno da se s radija čuje sve lošiji engleski.² Poduzete su mjere da se taj prigovor provjeri. Trojica nezavisnih ocjenjivača slušala su mjesec dana emisije. Njihov je pravorijek bio da situacija nije alarmantna, podsjetivši svoje poslodavce i onaj dio publike koja se buni da se jezici mijenjaju u vremenu pa da tome ne može izbjeći ni engleski, te da društvene promjene dovode na površinu društvene slojeve koji imaju nešto drukčije poglede na jezik od negdanje elite. U izboru jezičnih sredstava treba i s njima računati ako se želi da slušaju radio. Jedini filolog među trojicom ocjenjivača iskoristio je svoje jednomjesečno monitoriranje programa, kao i pismene proteste publike te je sačinio ovu knjižicu kao vodič spikerima i novinarima s radija koji treba da im pomogne kad se nađu u dvojbi da bi tako izbjegli gnjev osjetljivih.

Ako bismo htjeli odgovoriti na pitanje što spikeri slijede ako slijede upute ovog savjetnika, možemo reći da je to jedan tip govora obrazovane srednje klase s juga koji je BBC lansirao u doba kad nije imao svojih regionalnih stanica

¹ S. Pit Corder: *Introducing Applied Linguistics*, Pelican 1973, str. 256 i dalje.

R. Bugarski: »Greške u jeziku«, u *Lingvistika o čoveku*, BIGZ 1975, str. 182 itd.

² D. Kalogjera: »Jezik Britanskog radija na komisijskom pregledu«, *Strani jezici* 3-4, 1982 str. 146-153.

i programa, na koji su brojni slušaoci centralnih programa (Radio 1, 2, 3, 4) navikli i koji im je implicitno postao pojam standardnog biranog govora. Takvom slušaocu, navodno od tridesete godine života nadalje,³ promjena u izgovoru riječi, u naglasku, uvođenje po koje nove gramatičke crte (nastajanje novih rečeničkih priloga), po kojeg novog značenja pridjeva, imenice ili glagola, ponekog novog klišeja iz krugova koji normalno nisu diktirali prihvatljive klišeje, znači kvarenje jezika. Dakako da su lingvisti mnogo oprezniji u sudovima te vrste, ako se uopće u njih i upuštaju. Njima je jasno da su promjene u jeziku neizbježive bilo da ih pripisuju nedovoljno razjašnjenim strukturnim procesima u jeziku ili vanjskim utjecajima, kao što su, između ostalih, i pojava novih socijalnih slojeva na društvenoj pozornici. I dok s jedne strane autor savjetnika u uvodu priznaje spomenute lingvističke zasade, ipak se prihvaća posla da riješi dileme oslanjajući se dobrim dijelom na postojeće jezične savjetnike: Fowlerov⁴ i revidirani Fowlerov⁵ za vokabular i sintaksu a na revidirani Jonesov rječnik⁶ za izgovor, ali daje i neka svoja rješenja.

Teško je odoljeti recenzentu a da ne spomene da je autor savjetnika Englezima rođeni Novozelanzanin i da ne povuče paralelu s našom situacijom. I kod nas jezične savjete sve češće dijele kajkavci i čakavci, što je u principu liberalno jer nas oslobađaju stegama štokavaca koji su skloni misliti da je prihvatljivo samo ono što se nalazi u njihovim idiolektima. A književni (standardni) jezik je ipak donekle artificijelna tvorevina.

Kako je pisan za izvorne govornike ovaj savjetnik, ako se prima doslovce, može biti, na prvi pogled, zanimljiv strancu samo ako odlično vlada engleskim i hoće ga dalje kultivirati u jednom konzervativnom pravcu. Anglist će, međutim, u ovim savjetima nazrijeti mnogo više, uglavnom raslojenost unutar standardnog engleskog, štoviše unutar pojedinih funkcionalnih stilova. Čim Burchfield savjetuje »ovako a ne onako«, znači da je »onako« čuo na radiju, a kako na radiju ipak pretežno govore obrazovani ljudi, znači postoji sklonost da se govori, čak i u relativno formalnom kontekstu na način koji se proskribira spikerima da bi bili na sigurnom. Primjerice, kad autor zahtijeva da se imenica *medicine* izgovara u dva sloga *med-sin*⁷ a ne u tri sloga kao *med-i-sin*, znači da se čuje i drugi izgovor. Autor to potvrđuje u bilješci i nekako u neskladu sa svojim savjetom spominje da se taj drugi izgovor čuje baš među liječnicima (14). Slično je s imenicom *diphtheria* gdje se zahtijeva odbacivanje glasa *p* u izgovoru (očito zato da izgovor bude kao u latinskom, dakle učeniji) ali pod utjecajem ortografije govornici u većini izgovaraju napisani *p* (*spelling-pronunciation*) (13). Traži se izgovor *envelope*, iako monoga obrazovanih govornika izgovara *onvelope* pod utjecajem francuskog, otkuda je riječ posuđena, no ovdje se princip učenosti ne poštuje. *Particularly*, iz savjeta proizlazi, često se čuje kao *particu-ly*, *regularly* kao *regu-ly*, *disastrous* kao *disasterous*, *secretary* kao *sec-itry*. Burchfield dakako zagovara pažljiviju artikulaciju svih napisanih slogova. Nama je to zanimljiva potvrda o raslojenosti u izgovoru i nagovještaj da kolokvijalni izgovor koji karakterizira radikalna redukcija nenaglašanih slogova prodire u radio-emisije.

³ Do ove dobne granice došao je Burchfield ispitujući dob autora protestnih pisama BBC-iju i anketirajući mlade i starije osoblje Britanskog radija. usp. *The Quality of Spoken English of BBC, Radio, BBC 1979.*

⁴ H. W. Fowler: *A Dictionary of Modern English Usage*, Oxford, Clarendon Press.

⁵ *Fowler's Modern English Usage Revised by Sir Ernest Gowers*, Oxford 1963.

⁶ *Everyman's English Pronouncing Dictionary*, edited by A. C. Gimson, Dent, 1977.

⁷ Slijedimo transkripciju kakvu je upotrijebio autor u savjetniku.

Iz Burchfieldova popisa izvući ću nekoliko riječi zbog kojih bih pao kod njega na ispitu. »Krivo« bih izgovorio sljedeće riječi:

pariah: po Burchfieldu naglasak je na drugom slogu,

pomegranat treba pom-i-granat

plastic treba s[ɪ] a ne s [a:]

primarily treba naglasiti na prvom slogu,

restaurant: ne izgovara se krajnji *t*

trait: ne izgovara se krajnji *t*

sheikh treba izgovoriti s diftongom *a* ne s posebnim fonemima *e* i *i*

centrifugal treba naglasiti na drugom slogu

consume treba naglasiti na drugom slogu kad je pridjev *a* na prvom kad je glagol,

cervical treba naglasiti na drugom slogu i izgovoriti s diftongom (ai).

Međutim, uz pomoć Gimsonova rječnika i samog savjetnika mogu ustanoviti da ni jednim od mojih »krivih« izgovora ne bih povrijedio kôd, svi su unutar suvremenog engleskog standardnog izgovora, dakle iz nekih sam razloga nesvjesno izabrao jednu od dubleta.

Bit će zanimljivo iznijeti izgovor i naglasak riječi koje slušaoci, prema njihovim pismima, posebno progone. Riječi ću akcentuirati kako hoće Burchfield: *'comparable*, *comprosite* (s[i] a ne s[ai] u trećem slogu), *con'tribute*, *'controversy*, *deity* (*dee-ity*), *dis'pute*, *dis'tribute*, *government* (prvi *n* treba potpuno izgovoriti), *jewelry* (*jewelry* a ne *joolery*), *'kilometre*, *re'search*, *spontaneity* (treći slog treba izgovoriti kao *see spon-tan-ee-ity*), *'temporarily*. (11—16). Sve su ovo članovi dubleta. Što se nas stranaca tiče, ako želimo govoriti pedantno, možemo slijediti Burchfieldov izbor, ako više volimo ležeran govor, koji se najčešće čuje, birajmo drugi član dubleta, onaj koji u savjetniku nije naveden, dakle koji se ne preporučuje.

Savjeti o vokabularu dijele se u tri odjeljka: *klišei*, *inflacija* ili *pomodni govor* i *pojedine riječi*.

Što se čovjek dulje bavi i služi stranim jezikom, sve više postaje svjestan da izvornom govorniku i strancu kliše u jeziku ima drugačiju vrijednost. Teško ga je odrediti, a sam termin nosi negativne konotacije. Izvorni govornik je umoran od klišea koji se na njega dnevno sručuju iz svih medija. S druge strane, u naprećac sastavljenim emisijama ili na brzinu napisanim člancima kliše naviru i predstavljaju jednostavna i ekonomična rješenja za novinare. Razumljiva je želja kritičnih i obrazovanih slušalaca da ih u tekstovima bude što manje, pa tako i Burchfieldovo nastojanje da neke od njih posebno izdvoji i kritizira.

Nije li s nama strancima stvar nešto drugačija? Ne čini li nam se da smo najsigurniji kad svoju poruku na engleskom možemo »ubaciti« ili »obučiti« u neku kolokaciju za koju smo sigurni da je engleska, makar da je negdje registrirana kao kliše. Tada smo mirni da ne pravimo jednu od bitnih, karakterističnih pogrešaka stranca, da ne stvaramo neobične kolokacije koje deformiraju kôd, a tek vrlo rijetko zazvuče kao originalna igra riječi. Impresionistički govoreći, a na osnovi iskustva u nastavi hrvatskog ili srpskog, kliše u ustima stranca nekako je podnošljiviji i kao da pridonosi našem uvjerenju da takav stranac dobro zna kolokvijalni jezik.

Dakle, ne moramo baš rabiti neke od klišea koje Burchfield osuđuje, kao na primjer »*at the end of the day*«, »*in this day and age*«, ali mu ne bih žrtvo-

vao neke druge kao što je konstrukcija »you name it« ili riječi poput pridjeva »ongoing« i proširenog značenja imenice »scenario«. Daljnji popis riječi i struktura koje autor ocjenjuje kao klišeje jest pokušaj osvježanja medijskog registra jednim »narodskim« izborom jezičnih sredstava (kao izvor preporučuje The Oxford Paperback Dictionary u redakciji J. M. Hawkinsa koji se odlikuje jednostavnim objašnjenjima natuknica), što se ne javlja prvi put u raspravama o upotrebi engleskog jezika pod geslom upotrebe kraćih umjesto dužih riječi, saksonskih umjesto romanskih itd. Sa suosjećanjem primamo savjet Burchfielda da se npr. umjesto »izlizanog« priloga *currently* upotrebljava *now* ili *at present* i sl. No, s druge strane može se dogoditi, s obzirom na to što se radi o popisu klišeja s malo objašnjenja, da ljudi s radija prime savjet doslovce i potpuno izbace iz upotrebe neke riječi, sumnjajući u njihovu (stilsku) vrijednost. Tako savjetnik traži da se *affluent* zamijeni sa *rich*, *assassinate* sa *kill* ili *murder* (osim u slučaju monarha, šefa države i sl.), *donate* sa *give*, *massive* sa *big* ili *extensive*, ali nedovoljno jasno stavlja do znanja da su to sinonimi od kojih je svaki dobar u svojoj kolokaciji. Kratki jezični savjeti obiluju opasnostima! Za stranog anglista može biti zanimljivo upozorenje na »umorne« i »istrošene« izraze i riječi u medijima, jer ih drukčije teško može postati svjestan, osim onda ako iz dana u dan prati medije na engleskom jeziku, što nije svakome moguće.

U odjeljku *pojedine riječi* upozorava se uglavnom na one riječi koje su se počele upotrebljavati u novim značenjima na koja ne upućuje njihova etimologija, nekada zbog pogrešno shvaćenog afiksa (*disinterested-uninterested*) ili nekih drugih razloga. Ovo je poznato klizak teren gdje principijelnost preskriptiviste ne cvjeta jer se on opire prirodnom jezičnom procesu dodavanja novih značenja postojećim riječima. Kao poznavalac etimologije neka nova značenja ne može prihvatiti, a prosječni govornik, kojemu je riječ potrebna, ne brine sličnu brigu. A propos principijelnosti savjetnik inzistira na etimološkoj upotrebi riječi *decimate* »uništiti jednu desetinu« a ne općenito velik broj, *dilemma* »izbor između dvije alternative od kojih je svaka nepoželjna« a ne težak izbor, a širokogrudan je u prihvaćanju nove, etimološki »nepravilne« upotrebe riječi *alternative* pa joj pripisuje glosu »jedna od dvije ili više mogućnosti«. Zbog ove upotrebe slušaoci navodno jako negoduju, ali je, prema autoru, »nemoguće izbjeći u mnogim kontekstima« (19). Od decimalizacije funte *penny* se izgovara (pi): u jednini i množini, da bi se nekako očuvala razlika prema »starom« *pennyju* koji je imao manju vrijednost. Autor pledira da se vrati naziv *penny* za jedninu i *pence* za množinu iako će se to teško postići kod govornika iz generacije koja je doživjela ovu promjenu i svjesna je spomenute razlike. Osim toga, današnji je naziv kraći i ekonomičniji.

Izgleda da ni jedan savjetnik ne može zaobići preskripciju da *hopefully* i uz njega *thankfully* ne mogu biti rečenični adverbii, već samo modifikatori glagola. Dakle, *hopefully* se smije upotrebljavati u britanskom engleskom isključivo u smislu »in a hopeful way« npr. »He set to work hopefully«, ali nikako u (američkom?!) smislu »it is hoped that ...« ili »let us hope« kao u rečenici »Hopefully they will be available in the autumn«. Vjerojatno se u britanskom engleskom događaju slične promjene i s drugim riječima ili vrstama riječi, međutim *hopefully* je za neke branitelje jezične čistoće, između ostalog i protiv američkog utjecaja, postao simbolom. Tko sluša suvremeni konverzacioni engleski, znat će da su intervencije uzaludne, jer se *hopefully* široko upotrebljava u »zabranjenom« smislu.

Ovaj je kratki vodič zanimljiviji od mnogih dosadašnjih zbog toga što mu je autor svjestan da ono što radi ima vrlo ograničenu vrijednost. Kako sam kaže: »Svaki prosvjed koji se osniva na pretpostavci da su promjene koje se sada događaju u engleskom jeziku u Velikoj Britaniji ozbiljnije i nepoželjnije od onih koje su se dogodile u posljednjih 1200 godina je u najmanju ruku teško braniti, a gotovo je sigurno neistinit.« Uza sve to autor daje »jasan popis preferencija« koji se, kako smo rekli, osniva na prijekorima slušalaca, na postojećim savjetnicima, rječnicima i gramatikama, no ipak najveći je tu udio autorova ukusa, što se nigdje ne kaže. To je dakako i najjača kritika preskriptivizma, jer su mu osnove nejasne, neuhvatljive. U jezicima s tradicijom preskriptivizma — što engleski nije — nekakav samozvani arbitar, koji ne mora biti ni najbriljantniji ni najbolji filolog u jednoj jezičnoj zajednici, može nametnuti svoj nedomišljeni diktat u pogledu jezičnog izbora. Teoretski barem postoji i drugih mogućnosti razrješavanja jezičnih dvojbi. Najsigurnija je solidno lingvističko obrazovanje ljudi koji se profesionalno služe jezikom a i drugih građana da sami odlučuju o svom izboru. Postoji mogućnost panel-odluka jezičnih stručnjaka i pisaca, kao i ispitivanje stvarne upotrebe odabranog sloja ili slojeva govornika. Dosada je bilo takvih pokušaja (Ch. C. Fries; The American Heritage Dictionary), ali bez većeg odjeka. Tako se čini da ćemo i dalje dobivati jezične savjetnike za engleski jezik sve više svjesne svoje samovolje, a ta svijest je vjerojatno i početak njihova kraja u ovom obliku. Na kraju preporučio bih čitaocu da prolista ovu knjižicu radi »pouke i zabave«.

Maja Bratanić

ŽELJKO BUJAS: HRVATSKO ILI SRPSKO-ENGLJSKI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK, prvi svezak A — LJ, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983. (XVIII+665 str.)

Nije dovoljno reći da je *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik* Željka Bujasa, točnije njegov prvi svezak, najznačajnije djelo s područja anglistike, a ujedno i najvredniji leksikografski poduhvat objavljen u 1983. godini u nas. Premda se može podičiti gotovo osamdesetogodišnjom tradicijom i mnogim nezaobilaznim djelima, naša je hrvatsko-engleska leksikografija pred nekoliko opsegom skromnih, priručnih rječnika raspolagala samo jednim opsežnijim leksikografskim radom ovih dvaju jezika s hrvatskim ili srpskim kao polaznim. To je *Hrvatsko-engleski rječnik* Milana Drvodelića, objavljen 1953. godine i, uz neznatne izmjene, pretiskivan u dva navrata, a četvrto je izdanje, iz godine 1978, temeljito preradio, nadopunio i osuvremenio Željko Bujas. Zahvaljujući tome ovo se djelo uspješno održalo u upotrebi i zacijelo će i dalje mnogima pouzdano služiti. Leksikografija je, međutim, izuzetno izložena zahtjevima vremena i jezičnih i društvenih mijena i utjecaja, pa su sredine s razvijenijom lingvističkom teoretskom mišlju i praksom obično i najosjetljivije na takve zahtjeve. Stručnjaka takva istančanoga lingvističkog sluha hrvatska leksikografija posjeduje u Željku Bujasu, redovnom profesoru Odsjeka za anglistiku i šefu Katedre za amerikanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu,